

Posudek oponenta diplomové práce: Josef Řičář, Reprezentace zvířat a jejich lovu v českých cestopisech o subsaharské Africe konce 19. a začátku 20. století, Praha 2021, FHS UK, Katedra historických věd, 102 s.

Přestože česky psaná cestopisná literatura dlouhodobě tvoří předmět zájmu tuzemských i zahraničních historiků a historiček, předložená práce odhaluje, že se ani zdaleka nejedná o zcela probádané pole, kde by nebylo možné přijít s inovativním pohledem. To, co diplomovou práci Josefa Řičáře činí nesmírně přínosným příspěvkem do analýzy českých cestopisů, je v tuzemské historiografii dosud v podstatě neznámá perspektiva animal studies. Autor si tedy na české cestopisné produkci přelomu 19. a 20. století všímá toho, jakým způsobem čeští cestovatelé putující po relativně volně vymezeném regionu Subsaharské Afriky ve svých textech zobrazovali zvířata. Zásadní přitom je, že Řičář usiluje nejen o zachycení reprezentací zvířat, ale zejména o analýzu významových kontextů, z nichž tyto reprezentace čerpaly svůj obsah. Tímto způsobem práce výrazně vstupuje do aktuálních debat o vztahu kolonialismu a českých zemí v době habsburské monarchie i meziválečného Československa.

Pramennou základnu práce Řičář omezil na česky psané cestopisy vztahující se k Subsaharské Africe. Z geografického hlediska ovšem nejde o úplně jednoduše definovatelný celek. Subsaharská Afrika bývá zpravidla vymezována negativně jako africký kontinent bez severní části. Nejednoznačnost označení Subsaharské Afriky se projevuje i v této práci. Hned v úvodu totiž Řičář konstatuje, že hranice Subsaharské Afriky nejsou nijak pevné, a proto si dále vypomáhá odlišením Subsaharské Afriky od „Orientu“ (s. 6). Tímto krokem dává najevo, že rozhodující roli pro jeho analýzu nehraje geografie klasická, nýbrž symbolická. Přesto jeho vymezení způsobuje hned v úvodu značnou konfuzi v tom, jestli si je vědom toho, na jaké rovině se pohybuje. V dané pasáži totiž Orient vystupuje nejen ve formě symbolického místa s určitou sadou specifických znaků (tj. orientalismus), které historičtí aktéři situovali nejen na blízký východ, ale i do východní a jižní Evropy, ba i do specifických částí západních metropolí (dělnické a chudinské čtvrti apod.), ale též jako geografická jednotka: „Důležité je především oddělení regionu od severoafrického Orientu (...). Subsaharská Afrika byla také v porovnání s Orientem daleko méně prozkoumaná“ (s. 6). Tato nejasnost vystupuje na povrch na různých místech diplomové práce a odhaluje některé její teoretické slabiny (viz dále).

Volba pramenů je logická a zcela dostatečně zdůvodněna. Kromě toho se diplomová práce také opírá o pečlivou rešerši. Z hlediska metodologie není vůbec na škodu, že Řičář nepracuje s žádnou velkou teorií. Namísto toho pro metodu analýzy diskurzů a reprezentací volí dílčí koncepty uměřeně tomu, jaké si klade badatelské otázky. V tomto směru je třeba vyzdvihnout, že práce netrpí poměrně častým nešvarem v podobě rozsáhlého teoreticko-konceptuálního úvodu a následné analýzy, v níž se však bohužel nastíněné teorie jen zřídka uplatní. Obrovskou předností předložené diplomové práce je naopak znalost poměrně rozsáhlé zahraniční sekundární literatury, která se vztahuje ke zvolenému tématu, z níž je autor schopen vydestilovat dílčí koncepty, jež mu pomáhají interpretovat identifikované reprezentace. Jinak řečeno, teoretická a praktická/analytická složka práce je od sebe v podstatě neoddělitelná, text proto tvoří jeden logický a dobře promyšlený celek a Řičář jasně dokazuje, že zvolené koncepty dokáže vhodně zapojit do svého výkladu.

Jestliže autor samotný text rozdělil do šesti částí, analýzu reprezentací zvířat a jejich širších kontextů provádí ve třetí, čtvrté a páté kapitole. Při jejich čtení zřetelně vystupují na povrch výhody a potenciál zvolené perspektivy animal studies, kdy cílem není identifikovat a analyzovat pouze reprezentace zvířat jako takových, ale všimnout si toho do jakých rozmanitých kontextů je čeští cestovatelé zasazovali. V tomto ohledu považuje Řičář za rozhodující tři odlišné režimy lovu: obstarávání potravy, hubení predátorů a lov jako sport. Zvířata, resp. šířeji zvířecost, v tomto ohledu představují analytickou mřížku, skrze níž lze inovativně nahlédnout alteritní diskurzy vztahující se k Subsaharské Africe. Ocenění rovněž zasluží práce s prameny v těle textu. Autor sice používá citace často, nejedná se ovšem o rozsáhlé úryvky. Je si tedy vědom toho, že prameny samy o sobě

nepromlouvají, nýbrž je potřeba je interpretovat. Výsledkem tohoto přístupu je kvalitní a podnětná analýza, která tematizuje konstrukci přírody či krajiny, lidství a zvířecosti, civilizace i rasismu atd.

Práce naprosto vyhovuje i po formální stránce. Ačkoliv v některých částech – především v úvodu – autor používá složité větné konstrukce a pasivní tvary (s. 6-7), na celkové množství textu jich není příliš mnoho. Určité drobné výhrady lze vznést vůči členění práce. Při čtení mi například nepřišlo úplně srozumitelné, proč autor jednomu ze tří režimů lovu (lov jako sport), které v práci rozvádí, přisoudil samostatnou kapitolu, zatímco první dva zařadil do jedné společné.

Za důležitější problém ovšem považuji skutečnost, že Řičář práci rozčlenil nejen do kapitol a dílčích podkapitol, ale dokonce také jím podřazených částí. Ačkoliv tak nepochybně činil s ohledem na přehlednost textu, vzhledem k tomu, že části podkapitol často tvoří pouze jedna či dvě strany textu, trpí celá práce značnou roztržitostí a v konečném důsledku je pro čtenáře mnohem složitější držet výkladovou linii, než kdyby každá kapitola tvořila jeden souvislý text rozdělený pouze do odstavců. Právě narativní složka tvoří jednu z několika málo slabin předložené práce. Zřejmě se jedná o možný důsledek toho, že autor práci patrně nepsal souvisle, nýbrž tzv. napřeskáčku. Ačkoliv jde nepochybně o legitimní postup při samotném psaní, důležité je, zda-li se zvolený postup negativně neprojevuje ve výsledné čitelnosti, srozumitelnosti a plynulosti textu, což – jak se domnívám – se v tomto případě stalo. Špatnou provázanost textu se sice autor snažil napravit vloženými formulacemi o tom, co bude následovat v dalších kapitolách a podkapitolách, ale těch je v některých případech až příliš mnoho (např. s. 69-71: „I tomu se budu v následující kapitole věnovat. (...) Tyto výpravy představovaly poslední režim lovu, kterému se zde věnuji – lov chápaný jako sport. (...) Legislativním změnám na přelomu 19. a 20. století a jejich vlivu na reprezentace lovu v cestopisech se věnuji v této kapitole.“). Takové zmínky nakonec působí nepatřičně jako oslí můstky, které kazí dojem z jinak velice vydařené diplomové práce.

Odhlédnu-li od těchto formálních nedostatků, domnívám se, že práce má v podstatě jedině výrazné úskalí. Přestože Řičář v textu dokazuje, jak dobře je seznámen s bohatou sekundární literaturou o kolonialismu, překvapilo mě, že v úvodu absentuje systematická reflexe konceptu orientalismu, ba alterity/identity. Z celého textu je zřejmé, že autor vůči původnímu Saidovu konceptu zaujímá určitou kritickou pozici (protože mj. odmítá dichotomii kolonizátoři-kolonizovaní), a implicitně předpokládá, že Subsaharská Afrika tvořila odlišný symbolický prostor než Orient (s. 6), ale současně v některých analytických pasážích tento primární předpoklad v podstatě stírá (viz s. 63-64). Dále Řičář vychází z určité reformulace Saidova orientalismu v podání Sarah Lemmen, ale tuto modifikaci konceptu orientalismu příliš nevysvětluje – pozornost věnuje zejména její tezi o tzv. třetí pozici českých cestovatelů (mimo dichotomii kolonizátoři-kolonizovaní). Hlubší reflexe konceptu orientalismu, jeho rozsáhlé kritiky a následných rozmanitých reformulací, by autorovi – podle mého názoru – umožnila lépe vytyčit jím vybrané téma jak na rovině konstrukce alterity (specifická Subsaharské Afriky jako symbolického prostoru oproti Orientu), tak identity (jak cestopisy přispívaly do imaginaci českého národa a nakonec též kam jej situovali ve vztahu ke kolonialismu).

Přes výše uvedené výtky práce hlavně podněcuje ke kladení mnoha dalších rozvíjejících otázek, proto je nesmírně podnětným příspěvkem. Pro obhajobu či potenciální budoucí výzkum navrhuji věnovat pozornost následujícím otázkám. Je možné určit, kdy autoři cestopisů skutečně čtenáře vedou k sympatizování s indigenními obyvateli Subsaharské Afriky a kdy líčení podřízeného vztahu indigenního obyvatelstva vůči kolonizátorům představuje spíše možnost, jak v cestopise určeném českému publiku v habsburské monarchii věnovat pozornost otázce legitimacy výkonu „cizí“ (etnický, jazykový či historický) vlády nad místním obyvatelstvem? Obecně by mě zajímalo, jak lze o vybraných cestopisech uvažovat v kontextu dynamiky českého národního hnutí a nacionalismu (od habsburské monarchie po meziválečné Československo) a tematizovat změnu v čase. Existují nějaké prameny, pomocí nichž by bylo možné rekonstruovat recepci analyzovaných cestopisů v českých zemích, jejich publikum a dopad na dobovou populární kulturu? Jsou k vybraným cestovatelům dochované nějaké

odlišné prameny (ego-dokumenty anebo texty publikované pro jiné, např. odborné, publikum atd.), pomocí nichž by bylo možné sledovat jak proměnlivost rétorických strategií v závislosti na publiku anebo na politické změny, tak vývoj politicko-ideologické orientace samotných cestovatelů?

Mnohé další otázky mě napadli i u některých dílčích motivů. Např. hrála v analyzovaných cestopisech klíčovou roli infantilizace indigenního obyvatelstva, která byla vlastní civilizačnímu diskurzu? (Autor infantilizaci věnuje prakticky jen poznámku pod čarou na s. 40.) Objevoval s v cestopisech také motiv alkoholismu indigenních obyvatel a jakou hrál roli (s. 63)? Neměla snaha o revizi pohledu na Iva (od agresivního útočníka k pouhé oprávněné sebe-obraně, viz s. 60) také značné nacionalistické konotace (ideologie oprávněné obrany v meziválečném Československu)?

Ačkoliv předložená diplomová práce obsahuje některé drobné formální i obsahové nedostatky, v celkovém ohledu vyniká kvalitní a nesmírně podnětnou analýzou, a proto ji **doporučuji k obhajobě s hodnocením **výborně (1)****.

Praha, 21. 8. 2021

Mgr. Pavel Baloun, Ph.D.